

15 ÉV – MÚLT, JELEN, JÖVŐ

Magyarország 2004. május 1-jével, azaz tizenöt éve vált az Európai Unió teljes jogú tagjává. Uniós csatlakozásunk minden területen, mikro- és makroszinten is éreztette hatását, számos lehetőséget és egyben kihívást is jelentett az ország számára. Három interjúalanyunk segítségével különböző témák mentén – európai integráció, oktatáspolitikai folyamatok, felsőoktatási mobilitás – jártuk körül uniós csatlakozásunk körülményeit, következményeit, kitérve a csatlakozási folyamat előtörténetére, a csatlakozás óta eltelt periódus mérlegére, valamint az Unió lehetséges jövőjére, jövőképére is. Az interjúk jól illusztrálják uniós tagságunk 15 évét, az eltelt évek és a jövő lehetőségeit, nehézségeit, küzdelmeit és kihívásait.

„Amennyiben makroszinten jól alakulnak a gazdasági folyamatok, az nem jelenti azt, hogy mindenkinek jó, ami történik, vagyis mindig vannak vesztesek is.”

Palánkai Tibor, professzor emeritus

Budapesti Corvinus Egyetem, Világgazdasági Intézet

Educatio (a továbbiakban E): Milyen folyamatok vezettek Magyarország uniós csatlakozásához, miként történt ez a folyamat?

Palánkai Tibor (a továbbiakban PT): A II. világháború utáni évtizedek fontos fejleménye a nemzetközi integráció kibontakozása. Ez az integráció kétirányú, egyrészt államközi, regionális integrációs formák keretei között (az EU mellett ASEAN, NAFTA stb.) zajlik, másrészt globális szinten. Magyarországnak, mint viszonylag nyitott, közepes fejlettségű kis gazdaságnak, nincs más választása, mint bekapcsolódní ebbe az integrációs folyamatba. A rendszerváltás előtt olyan stratégiai feladatok álltak, mint a piacosítás, a magánosítás, a demokratizálás, valamint a gazdaság kinyitása és a különféle nemzetközi szervezetekhez történő csatlakozás. Összefoglalóan ezt „átalakulásnak” nevezzük. De Magyarország számára az európai uniós csatlakozás történelmi hagyományai vagy földrajzi helyzete alapján is megkerülhetetlen alternatíva volt.

E: A rendszerváltás, változás utáni években Magyarország egyből készült az Unióhoz történő csatlakozásra?

PT: Igen. De meg kell jegyezni, hogy az integráció már jóval a rendszerváltás előtt napirenden volt, ami 1990 előtt az adott körülmények között a KGST-ét¹ jelentette. Ugyan-

¹ Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa.

akkor jelentős elméleti és gyakorlati irodalom foglalkozott az integráció kérdéseivel és az új lehetőség nem ért váratlanul bennünket. Politikailag már a rendszerváltás előtt a levegőben volt, hogy mi Európához tartozunk, mi mindig is Európa részei voltunk. Már az 1980-as években különböző lépéseket tettünk, amivel igyekeztünk az Európai Közösséghez közeledni. Hosszabb tárgyalások után, 1988-ban Magyarország elsőként kötött átfogó „kooperációs és kereskedelmi egyezményt” a Közösséggel. Már 1989-ben felmerült a társulásunk igénye, s nem volt kétséges, hogy ez a teljes jogú tagsághoz fog elvezetni.

Az uniós tagságra való törekvés tehát az első pillanattól kezdve egyértelmű volt, de csaknem 10 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy megkezdhessük a csatlakozási tárgyalásokat. Az Európai Unió nem volt eléggé felkészülve és lelkes ahhoz, hogy bennünket befogadjon, egyszerűen még nem tartottak minket kellően érettnek és felkészültnek hozzá.

E: Milyen szempontból nem tartották elég érettnek, felkészültnek Magyarországot?

PT: Nyilvánvaló volt, hogy bármilyen kapcsolódás gazdasági és politikai átalakulást igényel. Az egyszerű szabadkereskedelmi megállapodás már feltételezte azt, hogy teljes mértékben piacgazdasággá váljunk. Az Európai Közösség már 1990 áprilisában felajánlotta a régióknak ezt a fajta társulást, s Magyarország 1991-ben az úgynevezett „Európai megállapodások” (*Europe Agreements*) első aláírói között volt. Ezek a megállapodások 1992-től léptek életbe. Régióknak uniós tagságának kérdése 1993-tól került napirendre az Európai Unióban, de az első ilyen irányú tárgyalások csak 1997-től kezdődhettek meg. Az Európai Unió az úgynevezett Koppenhágai Kritériumokkal határozta meg a csatlakozás feltételeit 1993-ban, ami lényegében az átalakulás teljes végigvitelét szabta feltételként. A feltételek között szerepelt, hogy működő piacgazdasággá kell válni, valamint bizonyos versenyképességi feltételeket is megszabtak. Mindenki számára nyilvánvaló volt, ha nem érünk el bizonyos versenyképességi szintet, akkor az integráció romboló lehet, tönkretelhet számos gazdasági szektort, és előnytelen lehet az egész gazdaságunkra. Nagyon fontos feltételként jelent meg a demokrácia, a demokratikus struktúrák – jogállam, emberi jogok, sajtószabadság stb. – felé történő elmozdulás szükségesége. Magyarország 1999-re többé-kevésbé teljesítette ezeket a feltételeket, és 2004-ben csatlakozott az Unióhoz.

E: A most csatlakozni kívánó országoknál is ilyen hosszú ez a csatlakozási folyamat?

PT: Tartalmilag ugyanezeket a kritériumokat kell teljesíteniük, és csak akkor kezdődhetnek meg a tárgyalások, ha teljesültek ezek a feltételek.

E: Mi változott az uniós csatlakozásunk óta, milyen fő változásokat emelne ki?

PT: A változások rendkívül sokrétűek. Egyrészt a csatlakozás olyan intézményi, jogi, gazdasági, társadalmi és egyéb alkalmazkodási folyamat volt, amely alapvetően megváltoztatta az ország egész jogrendszerét és működését. Másrészt, nagyon rövid idő alatt Magyarország a reálgazdaság rendkívül magas integráltsági fokára jutott. Már az 1990-es években, azaz már a társulás előtt és alatt, robbanásszerűen nőtt az Unió felé irányuló külkereskedelem, s Magyarország a külföldi tőkebefektetések első számú célpontja volt. A magas integráltságot jelzi, hogy kereskedelmünk mintegy 90%-a terelődött át Európába, s a külkereskedelem és a tőkebefektetések aránya meghaladta a GDP-nk 70%-át.

E: Ez mit jelent pontosan?

PT: „Integrációs profil” kutatásainkban – amely többek között a külföldi tőkebefektetések, a kereskedelmi dinamika és struktúra, a kereskedelmi mérleg és sok egyéb tényező alakulását vizsgálta – arra próbáltunk választ keresni, hogy milyen mértékben váltak intenzívvé a gazdasági kapcsolataink, milyen mértékben kapcsolódtunk össze más országokkal, milyen mértékben váltunk függővé a partnereinktől. Az eredmények egyértelműen azt mutatták, hogy Magyarországon ez a gazdasági összekapcsolódás nemzetközi összehasonlításban is rendkívül magas szintet ért el. Egyébként a tagországok többségére magas szintű összekapcsolódás jellemző. Ez mutatkozik meg például a Brexit esetében is. Nagy-Britannia gyakorlatilag nem tud kilépni, hiszen nagyon erősen integrálódik Európába, az európai gazdaságba, s abból csak rendkívül nagy károk árán tud (tudna) kikerülni. Véleményem szerint az teljesen egyértelmű, hogy a tagság a legjobb alternatíva Nagy-Britannia számára, minden más megoldás nagyon negatív következményekkel jár. Hangsúlyozni kell, hogy a Brexit az egész európai integrációs folyamatra meghatározó hatással lehet.

E: Mi állhat a brit folyamatok mögött?

PT: Ez nagyon bonyolult történet. Az biztos, hogy a 21. század első évtizedére az integráció sajátos strukturális válsággal került szembe. Ennek egyik komoly visszahatása a brit probléma, amit tetőzött az is, hogy Nagy-Britannia számára sok vonatkozásban nem egészen előnyösen alakultak a dolgok.

E: Mondana erre egy-két példát?

PT: Fontos kiindulópont, hogy az Unióban mostanára lényegében létrejött az egységes piac és a monetáris unió, melynek alapjait még az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején rakták le. Az alapok tehát még az Unió bővítése előtt születtek. Ugyanakkor a keleti bővítéssel sokminden változott, mindenekelőtt rendkívül nagy és sokrétű – gazdasági, politikai, fejlettségi, strukturális stb. – különbségek keletkeztek az egyes tagállamok között. Vagyis az adott integrációs modell még a bővülés előtt alakult ki, de a keletkező különbségeket és folyamatokat nem vette, nem is vehette figyelembe. Ezeket a problémákat a 2008 utáni válság rendkívüli erővel hozta a felszínre. Csak egy példa. Az Unió bővítésének következtében rendkívül nagy bérkülönbségek keletkeztek, ami nagy tömegek mozgását indította el, de amit az eredeti integrációs modell nem feltételezett, s nem is volt felkészülve rá.

Nagy-Britannia esetében érdekes egy sajátos kettősségre felhívni a figyelmet. A bővítés összességében jó volt az országnak, hiszen a munkaerő-mobilitás versenyt teremtett, olcsóbbak lettek bizonyos szolgáltatások, a beáramló munkaerő több adót fizetett, mint amit a költségvetésből bizonyos jogcímenek (például egészségügyi kiadások) kifizettek számukra. A makrómutatók általában javultak. Ugyanakkor helyi szinten már nem feltétlenül volt ennyire kedvező a kép. Bizonyos szektorok, szakmák esetén tönkrementek a kisvállalkozások, nőtt a munkanélküliek száma, vagyis lokálisan komoly feszültségek keletkeztek, keletkezhetnek. Úgy tűnik, hogy ezek a lokális és partikuláris feszültségek kritikus tömeggé adódtak össze, ami elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a népszavazáson a mérleg a kilépéspártiak irányába billenjen.

E: Az uniós tagság ezen kettőssége, azaz, hogy az ország egészét tekintve összességében kedvező gazdasági folyamatok zajlanak, azonban helyi szinten komoly problémák jelentkezhetnek, mennyiben jellemző Magyarországra?

PT: Bizonyos mértékben Magyarország esetében is ez a helyzet. Helyi szinten több esetben megfigyelhető, hogy bizonyos szektorok, vállalkozások nem jártak jól a csatlakozással. Amennyiben makroszinten jól alakulnak a gazdasági folyamatok, az nem jelenti azt, hogy mindenkinek jó, ami történik, vagyis mindig vannak vesztesek is. Nem mindegy, hogy hányan érzik magukat vesztesnek, és az sem, hogy miként formálódnak az érdekeltségi-ellenérdekeltségi viszonyok. Ugyanakkor, ha mérleget akarnánk vonni, akkor az uniós országoknak, s köztük Magyarországnak is, alapvetően előnyös az integráció. De a helyi és partikuláris problémákra mindenképpen oda kell figyelni. Ilyen szempontból például az integrációnk jelentős deficitje a kis és középvállalati szektorunk alacsony nemzetközi versenyképessége.

E: Véleménye szerint tehát Magyarország számára előnyös az integráció. Ennek eldöntésekor mit tett a mérleg serpenyőibe?

PT: Lényegében azt, hogy Magyarország uniós csatlakozása a termelési kapacitások és a GDP hatalmas növekedését hozta. Magyarország például jelentős autógyártó ország lett, továbbá számos iparág települt ide, ami plusz jövedelmet, GDP-t, fejlettséget, jólétet hozott. Az integráció híján Magyarország jelenleg Ukrajna szintjén lenne.

E: Járt-e veszélyekkel a csatlakozásunk?

PT: Természetesen vannak veszélyek, mint például a környezetszennyezés, a szociális problémák, de ezek a veszélyek hatékony és eredményes szakpolitikákkal bizonyos mértékben kezelhetők. Dilemma például az integráció nemzeti szuverenitásra gyakorolt hatása is. A nemzeti szuverenitás nagy kérdése, hogy egy ország, például Magyarország mennyiben tud dönteni a saját sorsáról. A globalizáció és az integráció jelenlegi szintjén, különösen egy kis ország számára ez rendkívül korlátozott, valójában a gazdaság nyitottsága és a világfolyamatoknak való kitettség alapján a szuverenitás nagyrészt illúzióvá válik. Ugyanakkor sokak szerint például az uniós tagság a szuverenitás visszaszerzését, sőt növelését jelentheti. A tagság eredményeként Magyarország odaül ahhoz az asztalhoz, ahol a döntések születnek és részt vesz a döntéshozatalban. Ha nem lennénk ott, akkor a döntéseket a fejünk felett hoznák.

E: Valóban ennyire szembeállítható a nemzeti szuverenitás és az európai integráció kérdése?

PT: Sok szempontból ez az egyik alapprobléma. Az utóbbi évtizedekben nagyon látványos integráció zajlott mind globális, mind európai szinten, de az integráció alapvetően piaci alapon történt. Ennek következtében rendkívüli mértékben megnövekedtek a jövedelemkülönbségek, a javak nagyon egyenlőtlenül kerültek elosztásra. Bár a folyamat egészének viszonylag kevés tényleges vesztese van, azaz a társadalom többsége nyer, mégis vesztesnek érzi magát. És hogy miért? Mert vannak kirívóan – és sok esetben etikátlan módszerekkel meggazdagodó – nyertes rétegek, ami radikalizálja a társadalmakat, és az integrációval szembeni ellenérzéseket támaszt. Valójában azonban ezek a problémák alapvetően nem az integráció folyamatából, hanem a globális szabadpiaci kapitalizmusból származnak.

E: Mennyiben felelős az Európa Unió azért, mert nem tudja, tudta kezelni, kordában tartani a globális szabadpiaci kapitalizmus következményeit?

PT: Ez bizonyos mértékben az Unió hibája is. 1990 után az egységes piac és monetáris unió kialakításának folyamatában a korszak domináns ultraliberális irányzata kerekedett felül, amely negligálta a szociális és környezeti szempontokat és oligopolisztikus piaci helyzetet teremtett. Ennek egyértelmű következménye, hogy szűk réteg sajátította ki az integráció előnyeit az Európai Unióban is. Véleményem szerint ennek kezelése nem sikerült, és a probléma megoldása valahol ennek a kezelésében lenne. Szükség lenne új integrációs és szociális modell kialakítására. Különös tekintettel arra, hogy a jelenlegi modell a többségében magasan fejlett régi kilenc tagországra készült.

E: Jelenleg milyen globális kihívásokra kell az Európai Uniónak megoldást találnia?

PT: Az egyik első számú kihívás strukturális. A jelenlegi gazdasági struktúra egyszerűen fenntarthatatlan. Lényegében az úgynevezett szénhidrogén-gazdaságról van szó, ami veszélyes, és pusztító módon szennyezi a környezetet, és ami – bármilyen szabályozási keret is jön létre – hosszú távon biztosan nem tartható fenn. Előbb vagy utóbb, de mindenképpen más energiaforrásokra kell áttérni.

A másik fő kihívás a piacsabályozás kérdése. Már a közgazdaságtan klasszikusai is azt mondták, hogy a piac működésében nagyon fontos szerepe van az erkölcsnek, tehát a tökéletes piac erkölcsös szereplőket feltételez. Másképp fogalmazva, ha a piacot nem erkölcsös szereplők alkotják, akkor nem tekinthető működő piacnak. Lehet a piacot jogi keretek között szabályozni, ha azonban a jogérvényesítés súlyos hiányosságokat mutat, akkor bármilyen alapos a piaci mechanizmusokat szabályozó jogrendszer, nem tudja a funkcióját betölteni. Vagyis az oligopolisztikus piac vagy a korrupció formálisan ugyan illegális, mégis mindenhol áthatja a társadalmakat, s csak a mértékek különböznek.

A piacsabályozás kapcsán arról sem szabad megfeledkezni, hogy a piac vak, a szociális, környezeti szempontokat automatikusan nem veszi figyelembe. A piacot tehát szabályozni kell. Az ökoszociális piacgazdaság azt jelenti, hogy az állam és a vele harmonikusan együttműködő civil szervezetek együtt szabályoznak. A piaci mechanizmusok társadalmi – vagyis nem kizárólagosan állami – szabályozással, korrekciókkal igazíthatók a társadalmi valósághoz. Ebben a szabályozási keretben a különböző teljesítményeket tükröző jövedelemstruktúra teljesen elfogadott, s csak akkor van baj, ha a jövedelmek erőfölényből, csalásból, korrupcióból származnak. Nyilvánvaló, hogy olyan intézmények, olyan hatalmi és szabályozási struktúrák kellenek nemzeti, európai és globális szinten is, amelyek az erőfölénnyel való visszaéléseket, csalásokat és a korrupciót valahogy meg tudják zabolázni. Az Európai Uniónak ez egy nagyon fontos küldetése lenne.

E: A képzés, oktatás területén milyen kihívások várhatók?

PT: Az oktatással kapcsolatban alapvetően azt gondolom, hogy adottságaink terén nem vagyunk egyenlők, különböző képességeink vannak. Ezzel szemben az oktatási rendszer homogenizált, uniformizált, és nem tudja kezelni a különböző adottságú gyerekeket. Egyértelmű, hogy nem szabad szegregálni, de ez nem jelentheti azt sem, hogy egy olyan uniformizált rendszert kellene létrehozni, ami senkinek sem jó. Valójában a jelenlegi verseny- és tudásalapú társadalomban egy olyan, az egyéni adottságokat, képességeket figyelembe vevő és azokat differenciáltan fejlesztő oktatási rendszerre, iskolákra lenne

szükség, ami mindenkinek jó. Ezt a jelenlegi oktatási rendszer képtelen megtenni, ami a jövőre vonatkozóan óriási kihívást jelent.

E: Ön szerint milyen lesz a jövő Európai Uniója?

PT: Erre nehéz válaszolni. S nemcsak én vagyok bizonytalan, hanem általános a bizonytalanság. Jelenleg az integráció számos területen – energia, növekedés, kohézió, migráció stb. – súlyos válsággal került szembe. A válság kezelésére számos pozitív és konstruktív reformlépés történt, de a további reformokat illetően az Európai Unió pillanatnyilag megosztott, nincs konkrét programja, elképzelése a jövőre nézve. Nincs új integrációs modell, ami kimondaná, hogy eljutottunk a gazdasági és monetáris unióig, de ezek után merre kellene menni. Valójában a vita arról folyik, miként lehet a jelenlegi helyzetet, modellt konszolidálni. Sajnos nincsenek olyan karizmatikus, markáns politikusok, vezetők, akik a jövőbeli fejlődésre víziókat vázolnának fel, és képesek lennének tenni is azért, hogy a vízióik megvalósuljanak. A társadalmak rendkívül szétzilálódtak, éles és kölcsönösen szított társadalmi ellentétek vannak, és nagyon nehéz megmondani, hogy mi a valós társadalmi feszültség és mi a manipulált. Különösen veszélyes, hogy felerősödtek az úgyszólván vezetett populista, „neonacionalista” irányzatok, amelyeknek a tagadásán és a hatalomszerzésen kívül nincs releváns programjuk. A jövőt illetően nehéz optimistának lenni.

E: Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.

Az interjút Széll Krisztián készítette.

„A jelenlegi magyar köz- és felsőoktatásnak nincsenek különösebb erősségei vagy gyengeségei, kiemelkedő szelektivitása, erős ismeret- és tanításközpontúsága, látványos eredményeket és kudarccokat egyaránt kitermel.”

Setényi János oktatáskutató

Expanzió Humán Tanácsadó Kft.

Educatio (a továbbiakban E): Akár a közoktatás, akár a felsőoktatás kapcsán miként jellemezné a Magyarország uniós csatlakozása óta eltelt 15 év hazai oktatáspolitikai folyamatait?
 Setényi János (a továbbiakban SJ): A 2014-től kezdődő időszak egyrészt nagyfokú folyamatosságot mutatott az 1985 utáni időszakokkal. Folyamatos, jelentős és részben szimbolikus ütközések zajlottak és zajlanak a közoktatás irányítása körül, olyan fő- és mellékhadszíntereken, mint az irányítás szerkezete és az iskolák/egyetemek tulajdonlása, a tartalmi szabályozás, az iskolaszervezet, a szakmai szolgáltatások kontrollja, vagy éppen a pedagógusképzés szerkezete. Ezért az oktatás minőségével, méltányosságával vagy hatékonyságával kapcsolatos közpolitikai kérdések folyamatosan háttérbe szorultak. 2019 elején elmondhatjuk, hogy sem a demokratikus oktatáspolitikai döntéshozatal intézményrendszer, sem pedig az oktatási intézmények irányítása tárgyában nem tudott olyan politikai konszenzus kiforrni, amely tartósan ígérkezik. Ennek következtében a magyar

köz- és felsőoktatás közel két évtizedes lemaradásban van a minőségfejlesztés, a méltányosság és költséghatékonyság biztosítása terén a globális főáramhoz képest, és egészen biztosan további hatalmi-irányítási háborúk várnak rá.

Másrészt viszont történt egy radikális változás is: 2015-től napjainkig korábban elképzelhetetlen méretű európai források áramlottak az oktatásfejlesztésbe. E források elköltési kényszere azokon a területeken jelentkezett, amelyek a legkevésbé érdekelték az oktatáspolitikai döntéshozókat: a szakmai mellékhadszíntereken. Ez az ellentmondás egy egészen sajátos folklórral rendelkező fejlesztéspolitikai környezetet teremtett, más közép-kelet-európai tagállamokhoz hasonlóan.

E: Ez valóban érdekes kettősség. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy az uniós szintű oktatásfejlesztési politika, finanszírozás mennyiben befolyásolja Magyarország köz- és felsőoktatáspolitikáját, oktatási folyamatait? Illetve van-e bármilyen hatása a magyar oktatáspolitikának az európaira?

SJ: Az európaizáció folyamatának ma már könyvtárnyi szakirodalma van. Meglátásom szerint az európai oktatáspolitikát a hazai oktatáspolitikát minden szegletét áthatja. Magyarország egy átlagosnak mondható uniós tagállam, amely az európai szintű szakpolitikai elvárásoknak nem közvetlen implementációval tesz eleget, hanem többszintű fordítással, értelmezéssel, interpretációval. Ez természetes és állandó folyamat, amely a szolgai másolástól a részleges elutasításig terjed, és 5–10 évenként erős hangsúlyváltáson megy át. Amennyiben a másik irányból közelítünk, akkor kijelenthető, hogy a magyar oktatáspolitikának az európai folyamatokra nincs közvetlen hatása. Az ország súlyából fakadóan nem tud brüsszeli szintű, bürokratikus, adminisztratív folyamatokban uniós politikák élére kerülni. A hazai oktatásügy mellé települt vállalkozói-fejlesztői-innovációs személyek és szervezetek pedig 25 éve megemészthetetlenek az államigazgatás számára; tompa negligálásuk, részleges megtűrésük vagy részleges üldözésük kizárja, hogy olyan magyar oktatási termékek és szolgáltatások jelenjenek meg Európában, melyek hatást gyakorolnának a többi tagállam gondolkodására.

E: Ön szerint melyek a hazai köz- és felsőoktatási rendszer legfőbb erősségei és gyengeségei? Erősítette, illetve gyengítette-e ezeket az uniós csatlakozásunk?

SJ: A jelenlegi magyar köz- és felsőoktatásnak nincsenek különösebb erősségei vagy gyengeségei, kiemelkedő szelektivitása, erős ismeret- és tanításközpontúsága látványos eredményeket és kudarcokat egyaránt kitermel. Tulajdonképpen egy jól érzékelhető társadalompolitikai értékrend köré szerveződő, értelmes rendszer. Változás csak akkor jöhet, ha demokratikusan megvitatott társadalompolitikai – tehát nem pedagógiai – döntés születik az oktatási rendszerünk társadalmi bázisának kiszélesítéséről, demokratizálásáról. Az uniós támogatások – értelemszerűen – a hazainál jóval nyitottabb és demokratikusabb oktatási rendszerképen alapulnak, ezért a fejlesztési programok és a tényleges projektek a hazai rendszer „repedéseibe” épültek be. Folyamatosan tágítani próbálták a rendszer kötöttségeit, de csak kis részük tudott a nemzetállami jogba és finanszírozásba beépülni, szerveződni. Ez komoly fenntarthatósági kihívást jelent, ami már most is erőteljesen jelentkezik. Ugyanakkor mindezt csak részleges kudarcnak tekinthetjük. Jelenleg az oktatásfejlesztők tulajdonképpen korábbi programok és projektek ezreinek romhalmazán dolgoznak. A korábbi programok és projektek törmelékké váltak, de a megszerzett tudás, tapasztalat tovább él, és pozitívan hat.

E: Milyen lehetőségeket hozott Magyarország uniós csatlakozása az oktatás terén? Továbbá az is izgalmas kérdés, hogy mely lehetőségeket sikerült teljesen kiaknázni, illetve melyeket kevésbé?

SJ: Az uniós csatlakozás három területen hozott lehetőségeket. Először is forrásokat és egyben esélyt teremtett olyan fejlesztések elindítására, amelyeket régóta szerettek volna az oktatásügyi szereplők, de a csatlakozásig nem volt rá lehetőség. Ezt személy szerint felzárkózási lehetőségnek és szubkultúrának tekintem. Másodsor, egyfajta modernizációs logika mentén, lehetőséget teremtett teljesen új megközelítések és megoldások átvételére és elsajátítására. Egészen biztos, hogy például a lemaradókkal, hátrányos helyzetűekkel, tanulásban akadályozottakkal soha nem foglalkoztak még olyan figyelemmel és annyi erőforrással, mint a 2004 utáni évtizedben. Végül pedig az Európai Unió az oktatási globalizáció egy egészen különleges, védett folyamatát kínálta fel nekünk: verseny nélküli, együttműködő európai hálózatokban, egyenjogú partnerként váltunk a modern világ részévé és vettünk át olyan új rendszereket, mint például a bolognai rendszer, a felsőfokú szakképzés, az akkreditáció és felsőoktatási minőségfejlesztés.

A fenti lehetőségek kihasználása a mindenkori nemzeti kormányzatok intelligenciájától függ. Ebben két szakaszt tapasztaltam meg 2004 óta, és egyik sem írható le kifejezetten intelligens politikaformálásként: nagyjából az ezredfordulóig a felzárkózási logika dominált, és Magyarország „éltanulóként” próbált megfelelni a jövőbeli tagság és a PHARE-támogatás követelményeinek. Az ezredfordulótól – a régi tagállamokhoz hasonlóan – meghatározóvá vált a fejlesztési források megszerzésének és maximális mértékű felhasználásának, abszorpciójának szempontja, szakmailag pedig egy nagyon erős bürokratizáció zajlott le, amely – mondhatni törvénytörően – a kiégésig, a cinizmusig és a részleges tagadásig jutott el az évtized végére.

E: Járt-e veszélyekkel, hátrányokkal a csatlakozás, s ha igen, akkor ezeket hogyan próbálta kezelni a hazai oktatásirányítás?

SJ: Az uniós tagságból fakadó hátrányokról nem tudok beszámolni, mert otthonosan mozogok olyan államok oktatásügyében, akik végül nem kerültek be az Unióba. Aki például ismeri a szerb oktatásügyet, annak az uniós tagságból fakadó hazai részproblémák egészen nevetségesen hatnak.

E: Milyen hasonlóságokat, illetve különbségeket lát az uniós tagországok oktatáspolitikája között? E tekintetben különböznek-e, és ha igen, miben a régi és az újonnan (2000-es évek óta) csatlakozott uniós tagországok?

SJ: Részben különböznek, részben nem. Az ezredfordulóig létezett egy domináns oktatáspolitikai narratíva, melynek tartalmát az úgynevezett washingtoni konszenzus, az OECD szakpolitikai fejlesztései és az Európai Unió stratégiái határozták meg. Az ezredforduló körül ennek a narratívának az ereje – nem oktatásügyi okokból – kifulladt, és ma már minden uniós tagállam oktatáspolitikája posztmodernnek tekinthető. Azaz egy része kötődik globális narratívákhoz, más része teljesen lokális társadalmi kihívásokra ad rögtönzött válaszokat, és egy jelentős része pedig a – megváltozott életkorú és kultúrájú – politikai elitcsoportok szüntelen rögtönzésének az eredménye. Ezért minden tagállam oktatáspolitikája egyedi, és csak önmagából kiindulva érthető meg.

A 2004-ben csatlakozott visegrádiak sok tekintetben egyedi csoportot alkotnak. Elsősorban az oktatáspolitikai kihívásaik hasonlóak: az oktatásügy demokratizálása, az ismeretközpontú tanítás gazdagítása a motivált tanulás elemeivel és a halmozottan hátrányos

helyzetű társadalmi csoportok mobilitásának segítése. A megoldások, oktatáspolitikai irányok tekintetében a visegrádiak nem homogének, eltérő irányokban, eltérő hangsúlyokkal keresik a kibontakozást. A régi tagállamokban azok a társadalmi és kulturális változások már több évtizede lezajlottak, ami számunkra kihívásként jelentkezik. Ők már posztmodern, hibrid társadalmakban működőképes (vagy annak látszó) oktatási-tanulási modellek keresésében vannak.

E: Mindent egybevetve véleménye szerint hol tart ma a magyar oktatás?

SJ: Lehet, hogy furcsa lesz, amit mondok, de a magyar oktatás jelenleg pontosan ott tart, ahol tartania kell. Mivel a köz- és felsőoktatás rendszere úgy lett szabályozva, hogy teljes egészében a helyi középosztályi csoportok érdekeinek megfelelően működjön, pontosan ezt is teszi. A kutatások és nemzetközi összehasonlítások során feltárt gyenge teljesítményterületek nem diszfunkciók, hanem a rendszermodell természetes melléktermékei. Mivel a magyar társadalom – stratégiai értelemben vett – kulcsproblémája továbbra is a befejezetlen polgárosodás, a köz- és felsőoktatás rendszerét elsősorban ebből a szempontból érdemes elemezni. Ez az elemzés nem ad kedvező képet az 1985 után kialakult rendszer teljesítményéről.

E: Ön szerint milyen lesz az Európai Unió tizenöt év múlva, mi jellemzi majd az uniós oktatáspolitikát? Másként fogalmazva, miként látja a hazai oktatás jövőjét, mire kell figyelnie a hazai oktatáspolitikának?

SJ: Biztos vagyok benne, hogy tizenöt év múlva az Európai Unió jelenlegi formájában már nem lesz. A NATO első főtítkára anno még úgy vélte, hogy a NATO-nak Európában három feladata van: *keep the Americans in, the Germans down and the Russians out* (az amerikaiakat bent, az oroszokat kint, míg a németeket lenyomva kell tartani). Ez az alapküldetés az Unióban mára értelmét veszítette, és a kontinentst átszelő geopolitikai törésvonalakat (atlanti, kontinentális és mediterrán érdekkörök) képtelenség egy mainál szorosabb integrációban egybe tartani. Minden további föderációs erőfeszítés szükség-szerűen növeli a félperiféria függetlenedését. Erre a dialektikus problémára egy nemzetek feletti, nem választott bürokráciának nincs és nem is lehet értelmes válasza.

A jövőbeni uniós oktatáspolitikát jó esetben a globalizáció mainál nyitottabb és előítéletmentesebb elfogadása jellemzi majd, mert az európai döntéshozóknak nem lesz más választásuk. A digitális oktatási és tanulási termékek és szolgáltatások területén Európa komoly versenyhátrányban van, és nagy lesz a kísértés, hogy a kínai és amerikai kínálatot – adatvédelmi vagy bármilyen más indokkal – kizárják az európai piacról. Elsősorban a franciák lesznek készek a bezárkózásra, de reményeink szerint végül a nyitottabb megközelítés nyer majd teret.

Ebben a kontextusban a hazai oktatáspolitikának kettős feladata lesz: egyrészt egy olyan nyitott és tanulásképes rendszert kell kialakítania, amely segít a magyar polgárosodás sikeres befejezésében, másrészt pedig mindezzel párhuzamosan meg kell felelni a globalizáció és Európa által felvetett kihívásoknak. Egy példával élve, egészen különleges fejlesztési helyzetet eredményez az a tény, hogy a magyarok – a többi európai posztkommunista nemzettől eltérően – 1990 óta nem tanultak meg angolul.

E: Köszönöm szépen a beszélgetést.

Az interjút Széll Krisztián készítette.

„Az eredményeket tekintve mondhatjuk, hogy félig tele, félig üres az a bizonyos pohár.”

Vágó Péter doktorjelölt

Andrássy Egyetem

Educatio (a továbbiakban E): Nemrég jelent meg egy könyved, az ERASMUS & Co. Bevezetés a hallgatói és oktatói mobilitás világába címmel. Ebben a könyvben² nagyon sok mindenre kitérsz, végigveszed a felsőoktatási mobilitás helyzetét, tendenciáit. A kötet második részében pedig gyakorlati ismereteket, tanácsokat, tippeket adsz az olvasóknak. Mióta követed nyomon a hallgatói és oktatói mobilitást a felsőoktatásban?

VP: 2010 tavaszán hallgattam a Felsőoktatás-politika című tantárgyat Hrubos Ildikó tanárnőnél, és ekkor volt Budapesten egy nagy ünnepi Bologna Konferencia, ahol a hallgatói önkéntesek egyikeként én is részt vettem a szervezésben. A következő évben pedig dönteni kellett, hogy mi is legyen a szakdolgozatom témája. Akkor épp Varsóban voltam Erasmus-ösztöndíjjal, és az Erasmus-program működésének több kérdését nagyon érdekesnek találtam a saját friss tapasztalataim alapján is. Igazából innentől indult ez a dolog.

E: Honnan kezdted a vizsgálódást, időben meddig mentél vissza?

VP: Alapvetően a II. világháború utánra és főleg Európára fókuszálva vizsgáltam a kérdéskört, elsősorban politikatudományi megközelítésből: az érdekelt, hogy az európai felsőoktatási mobilitás mint politikai jelenség miért fontos, miért foglalkoznak vele, és miként hat vissza a felsőoktatáspolitikákra, illetve a társadalom egészére.

E: Az évek, évtizedek során miként változott a felsőoktatási mobilitás jelentősége, a folyamatot meghatározó alapvető jellemzők? Milyen fő tendenciákat, jellemzőket, fókuszpontokat, irányvonalakat emelnél ki?

VP: Mióta van európai egyetem, mindig volt mobilitás. A II. világháború után azonban tudatosan kinyitották a felsőoktatást, hiszen a háború utáni gyors gazdasági fejlődés idején egyre több magasan képzett emberre volt szükség a különböző szakterületeken. Volt ebben valamiféle esélyegyenlőségi dimenzió is, hogy ne csak a gazdag elitnek legyen ez elérhető. Ez azonban a hallgatói létszám növekedése mellett azzal is járt, hogy sokkal kötöttebbek, strukturáltabbak lettek a képzések. A tömegesedés és a kötöttebb tantervek a nyelvtudás hiányával párosulva azt eredményezték, hogy jelentősen csökkent azok aránya, akik külföldi részképzésben vettek részt, azaz más országban végezték a tanulmányaik legalább egy részét. Becslések szerint ez az arány fél százalék körül volt Nyugat-Európában a hetvenes években. Az európai integrációt szorgalmazók ezt komoly problémának tekintették, hiszen akkor nem épülhet ki közös piac, ha a munkaerő nem lesz mobilis a tagállamok között.

E: Tehát az európai integráció kérdése szorosan összefügg a felsőoktatási mobilitással?

VP: Ezt egy kicsit messzebből érdemes megközelíteni. A hetvenes években az oktatásügy úgymond mostoha területe volt az európai integrációnak. A döntéshozók látták,

² A könyv a www.grotius.hu weboldalról szabadon letölthető.

hogy kell valamifajta együttműködés, de főleg gazdasági okokból. Nem véletlen, hogy kezdetben elsősorban a szakképzésre fókuszáltak. Tehát megindult a gondolkodás, hogy nem lehet közös belső piacot létrehozni úgy, hogy a tanulók minden tagállamban mást és mást tanulnak, ráadásul a tagállamok sok esetben el sem ismerik más tagállamok képesítéseit. Ugyanakkor az oktatás területe szigorúan tagállami hatáskörben van, így az oktatás, képzés tartalma nagyon érzékeny téma. Jól mutatja ezt, hogy az 1992-ben aláírt maastrichti szerződésig nem volt oktatási tanács, csak oktatási miniszterek találkozója, ahol nem hozhattak hivatalos döntéseket. Megegyezhettek valamiben konszenzussal, de ezt egy másik tanácsnak kellett jogi formába öntenie. Például az Erasmust 1987 májusában fogadták el a tagállamok oktatási miniszterei, de az Általános Ügyek Tanácsának kellett jóváhagynia egy hónappal később. Figyelemre méltó, hogy most, 2018. januárban volt először Oktatási Csúcstalálkozó. Ez azt jelzi, hogy kezd egy uniós szintű közös oktatási stratégia kialakulni, melynek egyértelmű célja az oktatási együttműködések további ösztönzése.

E: Az Európai Unió közvetve, például különböző célértékek kijelölésével már most is próbál hatást gyakorolni az oktatás területére, így a felsőoktatási mobilitás ösztönzésére is

VP: Igen, van egy félig spontán egységesedés, mivel a tagállamok figyelik ezeket a célértékeket, hogy a többi ország hol áll adott területen, esetleg milyen problémákkal szembesülnek. Ami a felsőoktatási mobilitást illeti, a Bologna-folyamat keretében ott is vannak számszerű célok. A 2009-es leuveni cél például az, hogy az Európai Felsőoktatási Térség egészében 2020-ra a felsőoktatásban végzettek 20%-a rendelkezzen mobilitási tapasztalattal. Ezt 2012-ben Bukarestben egészítették ki azzal, hogy ebbe statisztikailag csak az számít bele, ami legalább 15 ECTS³ kredit és/vagy legalább 3 hónap. Az egy másik kérdés, hogy semmilyen szankció nincs kilátásba helyezve azon országok számára, akik nem teljesítik a saját maguk elé kitűzött célt. Vagyis ez egy önkéntes vállalás, a kérdés inkább az, hogy melyik állam mennyire tartja ezt fontosnak.

E: Ez mitől függ, min múlik, hogy mennyire tartják fontosnak?

VP: Alapvetően gazdasági okokból tartják fontosnak az egyes országok. A globalizált gazdaságban nagyon fontos szempont, hogy milyen minőségű a munkaerő. Minél többen mennek külföldi részképzésre, annál valószínűbb, hogy többen lesznek olyanok, akik hatékonyabban és eredményesebben tudnak dolgozni egy nemzetközi, multikulturális közegben. A nagy cégeknél, de a kisebb vállalkozásoknál és az államigazgatásban is egyre inkább fontossá válik a nemzetközi együttműködés.

E: Erre mennyiben készül fel az uniós szakpolitika?

VP: Az Erasmus+ – ami nemcsak a felsőoktatás területét célozza – félidei értékelése megállapította, hogy a felsőoktatáson kívüli szektorokban sokkal komolyabb a növekedési potenciál. A felsőoktatásra megy a források nagyjából egyharmada, ami sokkal nagyobb arány, mint amennyi indokolt lenne az alapján, hogy mennyien tanulnak a felsőoktatásban, és mennyien a szakképzésben vagy a közoktatásban. Egy felsőoktatási projekt sokkal nagyobb eséllyel nyer, mint egy közoktatásra vagy a szakképzésre irányuló, egyszerűen azért, mert több a felsőoktatáshoz rendelt forrás. Ezért társadalompolitikai

³ European Credit Transfer System (európai kreditátviteli rendszer).

szempontból – véleményem szerint nagyon helyesen – a továbbiakban azt a célt tűzték ki, hogy a többi oktatási szektorban megvalósuló mobilitás szintjét felemeljék a felsőoktatás szintjére, hogy az egyes képzési szinteket tekintve minél kiegyenlítettebb legyen a mobilitás. Vagyis, hogy ne az legyen, hogy a felsőoktatásban akár 20–30% mobilis legyen, a szakképzésben meg mondjuk csak 2%.

E: Véleményed szerint azt ki lehet jelenteni, hogy az oktatási mobilitás ösztönzése mögött az egyik legfontosabb cél az európai integráció erősítése?

VP: Igen, határozottan. Az Erasmust létrehozó tanácsi határozatban világosan benne van, hogy a program célja a más országokban történő egyéni tapasztalatszerzés ösztönzése a sokkal hatékonyabb együttműködés érdekében. Alapvetően tehát arról volt szó, hogy a felsőoktatásban részt vevők között nagyon alacsony volt azoknak az aránya, akik maguktól vagy támogatás nélkül ezt meg tudták valósítani, és ezért uniós szintű támogatást akartak ehhez adni. 2012-ben, az Erasmus 25 éves évfordulóján még a munkaerő mobilitását és ennek gazdasági jelentőségét hangsúlyozták, ugyanakkor 2017-ben, vagyis a 30 éves évfordulón emellett már az európai identitás mint politikai cél is megjelent. Ez azt jelenti, hogy a mobilitásban való részvétel növelése azért is rendkívül fontos és hasznos, mert az európai fiatalok így megismerhetik a kortársaikat más országokban, aminek hatására kialakulhat egy európai közösségtudat. A Brexit jelensége kapcsán több elemző is felvetette, hogy máshogy alakulhatott volna az eredmény, ha sikerült volna a brit fiatalokat is jobban bevonni az Erasmus-mobilitásba. A brit fiatalok az angol nyelv miatt ugyanis szívesebben mentek angolszász országokba, amelyek értelemszerűen Európán kívül vannak, és így nagyon kiegyensúlyozatlan volt, hogy az uniós országokból mennyien mentek az Egyesült Királyságba, illetve, hogy onnan mennyien érkeztek az Unió más országaiba. Minden felmérés azt mutatja, hogy azok a fiatalok, akik részt vesznek az Erasmusban vagy más mobilitási programokban, és bizonyos időt eltöltenek más európai országokban, azok sokkal aktívabbak a különböző választásokon és egyértelműen az integráció mellett teszik le a voksukat.

E: Eddig többnyire a hallgatói mobilitás került szóba, de mi a helyzet az oktatói mobilitással?

VP: Az oktatói mobilitás politikai szempontból „mostohagyerek”. Lényegében mindenki a hallgatói mobilitást követi, ez a népszerű, jól kommunikálható téma. Szám szerint nagyjából 4,5 millió fiatal volt Erasmus-programban az elmúlt 30 év alatt, miközben körülbelül 600 ezer oktató, illetve felsőoktatási intézményben dolgozó (adminisztrációs munkatárs stb.) vehetett részt az Erasmus által támogatott mobilitásban. Annak ellenére azonban, hogy az oktatói mobilitás kevésbé látványos téma, a hallgatók mobilitása tekintetében is jelentős szerepe van, hiszen ha az oktatónak van már pozitív mobilitási tapasztalata, azt tovább fogja adni a hallgatóinak. Ezt nevezik multiplikátor hatásnak.

E: Az oktatási mobilitást tekintve van-e különbség az Unió régi tagállamai és az újonnan felvett tagállamok között?

VP: Az alapvető célok, az európai gazdaság versenyképességének növelése és az erősebb európai közösségtudat kialakítása kapcsán nincsenek nagy eltérések. Figyelemre méltó, ám keveset hangoztatott tény, hogy a keleti tagállamok már jóval a 2004-es nagy bővítés előtt teljes jogú tagként bekapcsolódhattak az uniós oktatási programokba. Magyarország például már 1998 őszétől küldhetett, illetve fogadhatott Erasmus-hallgatókat. En-

nek a célja éppen az volt, hogy a tagjelölt országok fiataljai és az oktatók, kutatók, illetve általában az értelmiség már az uniós tagság elnyerése előtt minél több szakmai és személyes kapcsolatot alakíthasson ki a régebbi tagállamokban, ezzel is elősegítve a későbbi sikeres integrációt. Amit problematikusnak lehet nevezni, az az időközben ugyan jelentősen lecsökkent, de máig meglévő komoly kiegyensúlyozatlanság a hallgatók és kisebb mértékben az oktatók kelet–nyugati irányú áramlásában.

E: És mit mondanál a magyarországi helyzetről?

VP: Már a kilencvenes évek elején elindult a rendszerváltó országok hallgatóinak és oktatóinak mobilitását támogató Tempus-program, innen ered a jól ismert Tempus Közalapítvány neve. Tehát azért nem úgy volt, hogy az Erasmushoz történő csatlakozásig nem mehetett senki, és hirtelen megváltozott minden, de az biztos, hogy magasabb szintre lépett az együttműködés. Az eredményeket tekintve mondhatjuk, hogy félig tele, félig üres az a bizonyos pohár. Összességében jelenleg körülbelül 12-13% azon magyar hallgatók aránya, akik legalább részképzésben külföldön tanulnak. Ez a térségben magas aránynak számít, habár a kitűzött cél 2023-ra nálunk is a 20%. Nagy az előrelépés, ha megnézzük, hogy miként alakultak az Erasmus-program keretében kimenő, illetve bejövő hallgatói létszámok. Az elején még csak pár száz kiutazó hallgatóról beszélhetünk, most pedig már négyezer fő felett járunk. Ugyanakkor az utóbbi években már nem növekedett ez a szám, vagyis általában 4-4,5 ezer között alakul. Ez azonban csak az Erasmus-ösztöndíjjal kiutazókat jelenti, ezen felül van még néhány kisebb mobilitási program is, hozzáátéve, hogy vannak olyan hallgatók is, akik teljes képzésben, tartósan külföldön tanulnak. Csehország esetében az Erasmus-ösztöndíjjal külföldre utazók száma jóval magasabb szinten, 8 ezer fő körül állandósult. Természetesen a mobilitás mértékében társadalmi és gazdasági fejlettségi különbségek is szerepet játszanak, hiszen például az Erasmus részképzési ösztöndíj sem fedez minden költséget. Ez objektív határokat szab annak, hogy ki az, aki adott esetben tudja vállalni a mobilitást, és ki az, aki nem. Egyértelmű pozitív eredmény viszont, hogy a korábban megszokottól – amikor még több kiutazó hallgatóra jutott csak egy bejövő – eltérően most már többen jönnek, mint ahányan kimennek. Jelenleg 5,5-6 ezer körül van azon hallgatók száma, akik az Erasmus-program keretében egy-egy tanévben Magyarországra jönnek. Erre az eredményre a térségben nem sokan voltak képesek.

E: Ez minek köszönhető szerinted?

P: Véleményem szerint ez alapvetően a Budapest-faktorial magyarázható. Az Erasmus-ösztöndíjjal érkezők felülreprezentáltak Budapesten. Erre vonatkozóan készült is egy felmérés, mely szerint az Erasmus-ösztöndíjas hallgatók nem kifejezetten szakmai célok alapján döntenek az úticélról, hanem például olyan tényezők alapján, hogy milyen az életminőség, milyenek a szórakozási lehetőségek. Ilyen szempontból pedig Budapest egy nagyon divatos várossá vált az utóbbi években. A csehek kiemelkedő eredményeiben szintén alaposan benne van a Prága-faktor, az, hogy Prága már 10–15 évvel ezelőtt lett olyan divatos célpont a fiatalok számára, mint ahogy most Budapest kezd feljönni.

E: Mi ösztönözheti, illetve akadályozhatja azt, hogy teljesüljön a magyar 20%-os vállalás?

VP: Ennek természetesen van egy nagyon komoly anyagi vonatkozása, de azért ezt lehet árnyalni. Személy szerint én egyáltalán nem értek egyet azzal a hozzáállással, hogy duplázzuk meg az ösztöndíjakat és akkor minden jó lenne. Egyrészt azért, mert egyszerűen

nem lehet teljesen ellenőrizni a tényleges rászorultságot, másrészt pedig azért, mert az alapvető európai cél az, hogy minél nagyobb legyen a mobilitás társadalmi hatása: ha száz ember kap egy egység támogatást, azzal értelemszerűen kétszer több fiatal mobilitását lehet támogatni, mint ha ötvenen kapnának két egység támogatást. Másrészt a mobilitás kapcsán felmerülő költségek mértéke alapvetően függ a célország kiválasztásától. Ennek kapcsán látható egy olyan mentalitás, mely szerint a kelet-európai hallgatók csak a nyugat- és észak-európai országokba szeretnének menni, holott szerintem nem ad az sem kevesebbet, hogyha valaki Lengyelországba, Horvátországba vagy a Baltikumba megy. A magyar hallgatók esetében az első számú célország egyébként Németország, melynek erőteljes történelmi gyökerei vannak.

E: Észrevehető-e bármiféle mintázat, hogy milyen képzéseket, szakokat preferálnak a mobilitásra vállalkozók?

VP: Alapvető különbség van aközött, hogy valaki egy egész képzési programot végez el külföldön – ezt hívják program- vagy diplomamobilitásnak – és aközött, hogy valaki a hazájában végzi a képzési programot, de közben kimegy valamennyi időre külföldre részképzésre, amely képzés tehát egy részét képezi az otthoni képzésének. Utóbbit nevezik kredit- vagy részképzési mobilitásnak. Több szakértő úgy különbözteti meg a kettőt, hogy a diplomamobilitás, mint vertikális mobilitás egy minőségi különbséget jelent, hiszen sok esetben az adott képzés nem érhető el, vagy elérhető, de nagyon kevés ember számára, vagy csak sokkal alacsonyabb színvonalon érhető el egy adott országon belül. Ez az eset legtöbbször a reál szférában, a technológiaigényes, eszközigenyes természettudományi, műszaki képzések esetében fordul elő. Az Erasmus viszont egy minőségi ugrás nélküli horizontális mobilitás, melynek lényege a hasonló képzési profilú, minőségű intézmények közötti együttműködések megvalósulása, ösztönzése. A statisztikai összesítések jól mutatják, hogy itt már a humán területek (jogász, közgazdász, bölcsész képzések) dominálnak, s alulreprezentáltak a mérnök- vagy orvosképzésben részt vevő hallgatók, akik esetében a féléves külföldi részképzésnek több objektív akadály van (pl. eltérő technológia használata). Nagymintás kutatások egyértelműen kimutatták, hogy az Erasmusban való részvételt alapvetően a tapasztalatszerzés – elsősorban a nyelvtudás fejlesztése és a külföldi kapcsolatok kiépítése – motiválja.

E: Milyen gyakorlati tippeket, tanácsokat adnál azoknak, akik valamilyen mobilitási programban való részvételen gondolkoznak? Mire érdemes figyelniük?

VP: A legelső dolog, hogy figyelni kell az aktuális lehetőségekre. Ezt követően azon érdemes elgondolkozni, hogy melyik lehetőség miért, mennyiben érné meg. Azt mindenkinek magának kell eldöntenie, hogy mire érdemes jelentkeznie. Általánosságban azt tudom ajánlani mindenkinek, hogyha azt látják, hogy meg tudják csinálni, akkor inkább vállalják be az ezzel kapcsolatos nehézségeket – mint például a diplomaszerezés csúszását –, mert nagyon nagy valószínűséggel ki fog fizetődni a későbbi életükben. Egy-egy külföldi tanulmányi időszak vagy szakmai tapasztalatszerzés amellett, hogy a karriernek is jelentős lökést adhat, a személyiség és a reflexív gondolkodás fejlődése szempontjából is előnyös: aki bizonyos ideig kívülről nézi az otthon megszokott életét, annak valószínűleg sok olyan ötlet és lehetőség is eszébe fog jutni, ami a ki nem mozdulóknak nem feltétlenül.

E: A könyvedben említéd, hogy a diplomás, jobb társadalmi státuszú szülők gyerekei felülreprezentáltak a mobilitási ösztöndíjak igénybevételeiben. Ez egyrészt tükrözheti a felsőoktatásba bejutók társadalmi státuszát is, ugyanakkor tovább is mélyíti az egyenlőtlenségeket. Véleményed szerint miként lehetne ösztönözni az alacsonyabb társadalmi státuszú hallgatók mobilitását?

VP: Egy lehetséges megoldásnak tartom, hogy nagyobb figyelmet és több forrást kellene fordítani a rövidebb idejű ösztöndíjprogramokra. Egyébként léteznek úgynevezett Erasmus intenzív programok, amelyek olyan néhány hetes programok, melyek során a különböző felsőoktatási intézményekről érkezett hallgatók egy-egy kerettémát, projektet dolgoznak fel közösen. Ez azonban sokkal kevésbé terjedt el, mint az egész szemeszteres mobilitás, valószínűleg azért, mert a politika is inkább azt preferálta, hogy a hosszabb idejű mobilitás komolyabb tapasztalatot, nagyobb élményt és hatást eredményez. Másrészt azért sem terjedt el, mert az intézményeknek is sokkal nehezebb a megszervezése, külön erőfeszítést, problémát jelent, hogy a hallgatók csak a félév egy részén vannak ott. Ebben, illetve ennek nyári egyetem változatában azonban én látok potenciált. Ezek a rövid programok sokaknak megerősítő, pozitív élmények lehetnek, melynek alapján később jelentkezhetnek hosszabb programokra is. Sőt, a rövid idejű programok a közoktatásban lennének igazán fontosak, csak hogy ott még több probléma merül fel (például felnőtt kísérő biztosítása, nem elégséges nyelvtudás), és drágábban is kivitelezhető. Ugyanakkor ez megalapozhatná azt, hogy a tanulók később is mobilisabbak legyenek, és hogy minél erősebben kötődjenek Európához. Vagyis a mobilitás kapcsán a közoktatásban látom a legnagyobb potenciált, úgyhogy véleményem szerint jó irány, ha a mobilitásra szánt erőforrások egyre jelentősebb része a közoktatás felé megy.

E: Köszönöm a beszélgetést.

Az interjút Széll Krisztián készítette.